

- Provinciale coalitieakkoorden
- Verdiepend gesprek
- Vechtdal
- Ethische kwesties
- Werksessies
- Terugkoppeling

Kennisatelier 'Gebiedsontwikkeling, natuur en politiek'

De herijking van de Ecologische Hoofdstructuur is een van de hervormingen die het kabinet Rutte vorig jaar in het regeerakkoord heeft vastgelegd. Deze herijkte EHS moet in 2018 afgerond zijn. De eerste beleidsdaad van staatsecretaris Bleker was het stopzetten van de financiering voor de zogenaamde robuuste verbindingzones. Als eerste stap in de herijking heeft het kabinet daarmee gekozen voor het schrappen van nieuwe natuurgebieden, waarmee het beleidsconcept van de Ecologische Hoofdstructuur de afgelopen jaren was uitgebreid. De bedoeling van het kabinet is bovendien om boeren een grotere rol te geven in het realiseren van de kern van de Ecologische Hoofdstructuur. In combinatie met de decentralisatie van de ruimtelijke ordening, ligt hiermee in het bijzonder bij de provincies een grote verantwoordelijkheid in de uitwerking en uitvoering van het herijkte natuurbeleid.

Deze nationale politieke koerswijziging heeft natuur voor het eerst in 20 jaar weer middenin de politieke arena gebracht. In de verkiezingscampagne voor de provinciale staten was het een prominent thema. Er moeten keuzes worden gemaakt over natuur. Keuzes over welke natuur met prioriteit beschermd en behouden moet worden en keuzes over hoeveel nieuwe natuurgebieden moeten worden aangelegd om de bestaande natuur robuust te maken.

Reden voor het lectoraat Area Development om een kennisatelier te wijden aan de achtergronden, motieven en waarden die in het geding zijn bij deze keuzes over natuur. Met betrokkenen uit de wetenschap en met bestuurders, politici en uitvoerders uit de praktijk van het natuurbeleid is een diepgaand gesprek gevoerd over de actuele dilemma's in het natuurbeleid. Een reflectie vanuit filosofisch perspectief bleek behulpzaam om te begrijpen dat een herijking van de Ecologische Hoofdstructuur meer moet omvatten dan alleen de opgave in hectares.

Natuur in de provinciale coalitieakkoorden

Na een welkomstwoord van Godelieve Wijffels, startte het kennisatelier met een analyse over natuurbeleid in de provinciale coalitieakkoorden. Marloes van der Weide, junior onderzoeker bij het lectoraat Area Development, gaf een overzicht van overeenkomsten en verschillen in het provinciale natuurbeleid. Dit overzicht werd gegeven aan de hand van vijf onderwerpen die in het merendeel van de coalitieakkoorden aan bod komen. De onderwerpen waren:

- Worden de doelen aangepast?
- Welk jaar moet de EHS afgerond zijn?
- Robuuste Verbindingszones en Natura 2000
- Natuur als onderdeel van het landschap?
- Met wie wordt er samengewerkt?

Opvallend was hoe verschillend het natuurbeleid vorm kreeg. Bij geen enkel onderwerp maakten alle provincies dezelfde beleidskeuzes. Zo heeft bijvoorbeeld een viertal provincies besloten om het eindjaar van de Ecologische Hoofdstructuur uit te stellen. Friesland, Drenthe, Noord-Brabant en Noord-Holland hebben in hun coalitieakkoord aangegeven dat niet 2018, maar 2027 het eindjaar moet zijn. Een ander voorbeeld is de wijze waarop provincies omgaan met het kabinetsbesluit om de robuuste verbindingzones te schrappen. In de meeste coalitieakkoorden wordt over dit onderwerp niet gesproken of wordt het kabinetsbesluit gevolgd. Echter, een aantal provincies blijft wel deze robuuste verbindingzones realiseren. Hiermee hangt het eerste onderwerp – worden de doelen aangepast? – samen. Vooruitlopend op de herijking van de Ecologische Hoofdstructuur, hebben sommige provincies al in het coalitieakkoord aanpassingen gedaan aan de doelen van het beleid. Dit neemt de vorm aan van het beperken van de hoeveelheid hectare die aangewezen is als nieuwe natuur.

Aan het eind van de presentatie trekt Marloes van der Weide vier conclusies. Ten eerste geven alle provincies aan dat natuur belangrijk is en dat in de desbetreffende provincie de natuur uniek en mooi is. Anderzijds staat in veel akkoorden de zin 'samen

trap op, samen trap af. Als de nationale overheid minder financiën beschikbaar stelt voor natuur, zullen de provincies in gelijke mate hun budget aanpassen. Hoewel de provincies op deze twee punten overeenstemmend denken, ontstaan er grote verschillen wanneer gekeken wordt naar de doelen, oplossingen en strategieën die provincies aandragen voor natuurbeleid. Uit de voorgaande sheets kwam naar voren dat er op ieder thema binnen natuurbeleid andere keuzes worden gemaakt en dat er ook geen clusters van provincies ontstaan. Een laatste conclusie is dat de provincies natuurbeleid niet enkel als hun verantwoordelijkheid zien, natuurbeleid is ook van de maatschappij. Dit blijkt onder andere door de wens van alle provincies om meer op private en particuliere actoren samen te werken.

Ondanks dat er een aantal overeenkomsten bestaan in de wijze waarop provincies naar natuurbeleid kijken, sluit Marloes van der Weide haar presentatie af met de vraag: 'Veel wegen leiden naar Rome?'

Verdiepend gesprek over politieke keuzes en vakinhoudelijke achtergronden rondom natuur en landschap

Na de presentatie van het onderzoek naar de provinciale coalitieakkoorden, is in een gespreksronde een eerste verkenning gemaakt van de recente veranderingen in het denken over natuur. Aan de gespreksronde namen deel de Overijsselse gedeputeerde Hester Maij, de Drenthse programmamanager Roel Klopstra, de Wageningse hoogleraar Paul Opdam en de directeur van Landschap Overijssel Henk Hengeveld. De eerste vraag van gespreksleider Godelieve Wijffels ging niet over beleid of politiek, maar over de persoonlijke beleving van natuur. Hester Maij verwoordde daarbij als eerste de gevoelens die de andere gespreksdeelnemers blijken te delen: liefde voor de natuur, rust en inspiratie. Een bezoek aan de natuur geeft telkens hernieuwde kracht in het drukke bestaan van alledag. Paul Opdam voegt daar een specifieke waarde aan toe die voor hem belangrijk is, namelijk het persoonlijke besef dat natuur een systeem is die ons als mens in staat stelt te leven. Natuur geeft letterlijk lucht: de zuurstof die wij inademen, het water dat wij drinken. Roel Klopstra en Henk Hengeveld voegen daar elk in eigen bewoordingen een gevoel van verantwoordelijkheid of goed rentmeesterschap aan toe.

De verschillen in de provinciale coalitieakkoorden worden verder verkend. Hester Maij geeft aan dat het de ambitie was om helderheid te geven. Het kabinet heeft een aantal keuzes gemaakt over de herijking van de EHS. Vooruitlopend daarop is in 2010 besloten de geldkraan tijdelijk dicht te draaien, om een keuze over uiteindelijk beschikbare middelen mogelijk te laten. Het provinciaal bestuur vond en vindt het belangrijk om een heldere keuze te maken over het vervolg. Dat is een keuze voor kwaliteit geworden, waarbij de kwantiteit van het aantal te realiseren hectares nieuwe natuur dan maar wat minder moet. In het coalitieprogramma is voorzien in € 137 mln voor investeringen in de kwaliteit van de natuurgebieden waar de provincie wel aan vast wil houden. Daarbij wordt onder meer een van de drie ooit geplande robuuste verbindingzones gerealiseerd.

Het provinciaal bestuur van Drenthe heeft niet de mogelijkheid gezien om extra geld vrij te maken voor natuur. Het initiatief van het Groen Manifest van boerenorganisatie LTO met Staatsbosbeheer en andere natuurorganisaties wordt daarom zo belangrijk gevonden. In Drenthe is expliciet gekozen om 2018 niet als een heilig geloof te beschouwen. Met beperkte middelen wordt het verstandig gevonden om liever 2027 als realistisch einddoel te kiezen, maar toch het geheel van de ambities in stand te houden. Het provinciaal bestuur van Overijssel wilde juist niet op die manier een claim op grond boven de markt laten hangen.

Het gesprek vervolgt met de ambities van het natuurbeleid en de vraag of er eigenlijk nog wel echte natuur is in Nederland. Vanuit zijn perspectief als landschapsecoloog geeft Paul Opdam aan dat hij altijd moeite heeft met die vraag. Echte natuur bestaat niet en alle natuur die wij zien is ook echte natuur. Grassprietten tussen de stoeptegels is ook natuur. Het is vooral een vraag naar beheer en de mate waarin natuur beïnvloed is. Als je het zo bekijkt, is natuur ook voor de landbouw belangrijk. Een gezonde bodem en waterhuishouding is voor boeren een belangrijke randvoorwaarde voor hun productie. Dit perspectief helpt op de verschillen tussen landbouw en natuur te overbruggen. Biodiversiteit is in dit opzicht ook een economische factor. Wat hij niet behulpzaam vindt voor de dilemma's rond natuur zoals die zich nu voordoen, is het heel precies willen vastleggen welke natuur iemand over 20 jaar ergens wil hebben. Dat is wat in het huidige natuurbeleid juist wel de praktijk is. Mede vanwege de klimaatopgave zal het anders moeten. Het moet in onze keuzes over natuur gaan over het scheppen van randvoorwaarden; de kans voor aanpassingen aan een veranderd klimaat.

In het gesprek wordt uitgebreid stilgestaan bij de vraag welk ambitieniveau er moet zijn op het vlak van biodiversiteitbehoud en voor de EHS. De provinciale besturen van Drenthe en Overijssel hebben beide de keuze gemaakt om te schrappen in de omvang van de robuuste verbindingzones, maar (op verschillende manieren) een kwaliteitsambitie op peil te houden. Dit ontlokt bij Henk Hengeveld reactie dat de EHS wel altijd een kwantitatief doel heeft gehad. Het is immers altijd het idee geweest om voldoende grote natuurgebieden in stand te houden om de overlevingskansen van natuur in stand te houden. Hij benadrukt dat het daarom nu belangrijk is om hier diepgaand naar te kijken: wat is er nodig om bij te dragen aan de overlevingskans van natuur. Naast inrichtingsmaatregelen, kan ook beheer door agrariërs een rol spelen. Het is niet voor niets een keuze geweest in het EHS beleid om voor een deel een scheiding aan te brengen tussen natuurgebieden en de rest van het landelijk gebied. Dat was ook bedoeld om agrariërs de gelegenheid te geven daar vol door te kunnen boeren. De EHS is misschien wel toe aan groot onderhoud, zo wordt in verschillende bewoordingen gezegd, en een herijking van de EHS is goed. Maar vooral Henk Hengeveld geeft aan, vanuit zijn ervaring met het beheer van landbouwgronden, landschapselementen en natuurgebieden, dat er een meer zuivere koppeling tussen doelstellingen en maatregelen nodig is.

Voor Hester Maij staat voorop dat de agrariër niet als vijand van natuur moet worden gezien. Zij wil opereren vanuit vertrouwen in boeren, die een traditie hebben van zorg voor hun eigen grond. Daar zijn zij immers voor hun productie ook van afhankelijk.

Vanuit de zaal wordt opgemerkt dat vele rapporten laten zien dat agrarisch natuurbeheer niet effectief is, omdat natuurdoelen er onvoldoende mee worden gerealiseerd. De gespreksronde levert het inzicht op dat agrarisch natuurbeheer belangrijk is in het realiseren van natuurbeleid, maar dat de doelen van natuurbeleid misschien anders moeten worden geformuleerd. Paul Opdam noemt en roemt het voorbeeld van de groen-blauwe diensten waar de provincie Overijssel juist de afgelopen jaren een goede ervaring mee heeft opgebouwd. Die aanpak is succesvol, juist omdat daarin veel aandacht is besteed aan het formuleren van doelen die passen bij die aanpak en aan de lokale situatie. Agrarisch natuurbeheer goed doen voor boer en natuurwaarden is moeilijk. Zoals het nu te vaak gaat werkt het niet, omdat het zo vaak anders moet.

Keuzedilemma's rond natuur in het Overijssels Vechtdal

Het lectoraat Area Development doet onderzoek naar het samenwerkingsprogramma Ruimte voor de Vecht. Een programma waarin een oplossing wordt gezocht voor wateropgave in het Vechtdal en de hogere neerslaghoeveelheden die door de rivier verwerkt moeten kunnen worden in het veranderend klimaat. Ideeën over een aanpassing van het rivierregime gaan hand-in-hand met ideeën over verdere aanpassingen in de ruimtelijke inrichting en het gebruik van het rivierdal. In de keuzes die hierover gemaakt moeten worden, speelt natuur en de definitie van natuurwaarden een belangrijke rol.

Lector Willem Buunk vertelt hoe de onderzoekers de vier belangrijkste verhaallijnen in beeld hebben gebracht die in het proces worden gehanteerd. Daarna is het mogelijk om de concrete en abstracte waarden achter die verhaallijnen te benoemen, waaronder dus ook de natuurwaarden zoals die worden gehanteerd. Deze waarden worden ontleend aan de argumentatie die met die verhalen over de Vecht en het Vechtdal opgevoerd worden. Het gaat om uitspraken die gaan over "het goede gebruik, inrichting en beheer" van de Vecht en het Vechtdal.

Het onderzoek laat zien dat het streefbeeld van de halfnatuurlijke laagland rivier voor de Vecht een rijke verhaallijn is over de Vecht en het Vechtdal. Deze verhaallijn is verbonden met een waardenset over veiligheid, een waardenset over natuur en een waardenset over een levendige rivier. De onderzoekers werken in de laatste fase van het onderzoek aan de analyse van de drie waardensets die met deze verhaallijn verbonden zijn. De waardensets omvatten concrete en abstracte waarden.

Een vooruitblik op de onderzoeksuitkomsten laat zien dat de concrete natuurwaarden onder andere de definities en categorisering betreffen die bekend zijn uit het nationale en internationale natuurbeleid. Daarmee zijn de flora, fauna en kenmerken van de fysieke leefomgeving die de Vecht en het Vechtdal bepalen. Daarnaast zijn in andere termen de lokale natuurwaarden benoemd. Deze verschillende concrete (inter)nationale en lokale natuurwaarden worden verbonden door abstracte waarden. Het gaat daarbij om de verantwoordelijkheid voor het behoud van de mondiale biodiversiteit en de liefde voor de variëteit en diversiteit van lokale natuur.

Ethische kwesties bij de implementatie van natuurbeleid

De lezing van Jozef Keulartz was een filosofische lezing waarbij tevens een sterk verband met de realiteit werd gelegd. Start van de lezing was de realiteit. Jozef Keulartz stond stil bij het belang van het behoud van biodiversiteit. Aan de hand van een diagram werd duidelijk in welke, grote, mate biodiversiteit afneemt. Over de wijze waarop biodiversiteit behouden dient te worden bestaan verschillende visies, welke in de loop van de lezing aan bod kwamen.

Het vervolg van de inleiding was een korte schets van het ontstaan van natuurbeleid in Nederland. Met de komst van de Ecologische Hoofdstructuur begin jaren '90 is een nieuw paradigma opgebouwd. Dit paradigma kenmerkt zich door vier elementen:

- Van bescherming naar ontwikkeling. Het beleid kreeg een andere insteek; natuur moet niet afgesloten worden, maar juist verder worden ontwikkeld.
- Van culturele naar ecologische referentie. Natuur wordt vanuit een technisch perspectief benaderd. 'Natuur is geen kwestie van smaak', maar er wordt op objectieve wijze vastgesteld wat natuur is en moet zijn.
- Naar een nationaal ecologisch netwerk. Natuur moet in Nederland niet langer als postzegels verstrooid zijn, maar tot een aaneengesloten netwerk worden verbonden.
- (A)biotische dynamiek. Abiotische dynamiek moet veranderen zodat wind en water vrij spel hebben. Ruimte voor rivieren. Biotische dynamiek verandert waardoor grote herbivoren en grote carnivoren weer kunnen leven in Nederland.

De laatste jaren staat het natuurbeleid in Nederland onder druk. Op nationaal niveau is besloten om te bezuinigen op natuurbeleid, middels een herijking op de EHS en het aanpassen van gebieden van Natura 2000. Ook vermeldde Jozef Keulartz in dit verband een artikel van Willem Buunk. Hierin omschrijft de lector dat een herziening van de Ecologische Hoofdstructuur nodig is, zodat er betere resultaten behaald kunnen worden.

De volgende stap in de lezing was een filosofische stap. Keulartz zette in dit deel van zijn lezing vier ethische stromingen in het denken over natuur uiteen, namelijk transgenerationele ethiek, dier-ethiek, reverence-for-life ethiek en milieu-ethiek. Deze vier stromingen zijn opeenvolgend ontstaan. De eerste stroming draait om het verantwoordelijkheidsgevoel dat tussen generaties bestaat. De huidige generatie dient op een duurzame wijze om te gaan met natuurlijke bronnen, zodat ook de toekomstige generatie in haar behoeften

voorzien kan worden. De vorige generaties worden daarbij niet uit het oog verloren, hetgeen zijn bereikt hebben wordt gerespecteerd. Ter voorbeeld van dit laatste noemde Keulartz de casus Gaasterland.

De tweede stroming heeft als titel dier-ethiek. Waar bij de eerste stroming alleen in termen van mensen wordt gedacht, omarmt deze stroming behalve mensen ook dieren als onderdeel van het denkkader. In deze ethische stroming bestaan twee richtingen. Er kan gedacht worden in termen van dierenwelzijn en in termen van dierenrechten. Hoewel deze twee termen op elkaar lijken, is hun redenering en uitwerking zeer verschillend. Bij de stroming dierenwelzijn gebruikt Keulartz een citaat van Jeremy Bentham: 'The question is not Can they reason? nor Can they talk? but Can they suffer?'. Het gegeven dat dieren kunnen lijden is hetgeen meegewogen moet worden in keuzes over natuur. Hierin schuilt het utiliteitsbeginsel van Bentham dat het grootste goed voor de grootste groep nagestreefd dient te worden. Bij het maken van keuzes over natuur kunnen niet alle belangen vervuld worden, er moeten trade-offs gemaakt worden zodat het hoogst mogelijke nut behaald kan worden. In de realiteit betekent dit – zoals Keulartz laat zien aan de hand van een citaat van Peter Singer – dat dieren humaan mogen worden [vermoord/vernietigd/wat is het politiek correcte woord] als zij een bedreiging vormen voor andere diersoorten. Een voorbeeld hiervan is het Suikerriet pad.

De ethiek die voortkomt uit de richting dierenrechten heeft een andere insteek, deze gebruikt namelijk in de basis Kant. Kant stelt, anders dan het utilitaire denken, dat je mensen nooit alleen als middel mag gebruiken. Wanneer gedacht wordt vanuit de richting dierenrechten, dan wordt deze redenering ook toegepast op dieren. Dieren zijn geen gebruiksvoorwerp van mensen, maar hebben een intrinsieke waarde, net als mensen. Het geven van bepaalde rechten aan dieren, beschermt deze intrinsieke waarde.

De derde stroming is de 'reverence for life'¹ ethiek. In deze biocentrische stroming wordt breder gedacht dan enkel mensen en dieren, ook planten en micro-organismen horen bij de morele gemeenschap. Als er keuzes worden gemaakt moeten hun belangen ook worden meegewogen. Binnen deze stroming bestaan twee richtingen, een egalitaire en een hiërarchische richting. Wanneer er egalitair gedacht wordt houdt dit in dat alle levende organismen even zwaar wegen in een besluit, hiërarchisch denken veronderstelt een rangorde in belangen (waarbij vaak de natuurlijke rangorde van organismen leidend is).

De laatste stroming waar Keulartz in zijn lezing aandacht aan besteedde is milieu-ethiek. Deze ethische stroming heeft de meest brede oriëntatie. Natuur bestaat niet uit losse onderdelen – dieren, planten, mensen –, maar alles maakt onderdeel uit van een groter geheel – de omgeving, het milieu. Deze stroming stoelt op het werk van Aldo Leopold, waarin de schrijver stelt: 'The land ethic simply enlarges the boundaries of the community to include soils, waters, plants, and animals, or collectively: the land.' De morele waarde van onderdelen van het land – zij het planten, dieren of mensen – kan enkel bepaald worden aan de hand van de relatie die zij hebben tot het land. In deze stroming wordt een holistische benadering aangenomen, alle onderdelen van het systeem zijn met elkaar verbonden en kunnen niet los van elkaar gewogen worden. Keulartz noemde hierbij als voorbeeld de Oostvaardersplassen. In dit gebied zijn een aantal jaar geleden grote grazers geïntroduceerd. Deze dieren hebben echter zulke goede levensomstandigheden gekend, dat er momenteel meer dieren leven dan er eten is. In de winter van 2004/2005 en afgelopen winter stierf daardoor een groot percentage van de grazers. Hierop ontstond een discussie over de zin/onzin van het bijvoeren van deze dieren, een discussie die voortkwam uit de vraag: 'zijn deze dieren wild of getemd?'. De dieren werden niet

gezien als een onderdeel van het milieu in de Oostvaardersplassen, maar als individuele dieren, los van hun omgeving. Keulartz haalde dit voorbeeld aan om te schetsen dat in natuurbeleid vaak nog wordt gedacht in individualistische termen en dat het systeemdenken, de basis van de laatste stroming, nog niet veel grond heeft gewonnen.

Keulartz sloot zijn lezing af door terug te koppelen naar de realiteit. Aan de hand van een schema koppelde hij verschillende ethische invalshoeken aan verschillende actoren binnen natuurbeleid:

Frames	Zoöcentrisch Individualisme	Ecocentrisch Holisme
Aanhangers	Dierenbeschermers Dierethici Diergeneeskundigen	Natuurbeschermers Ecoethici Ecologen
Ethiek	Zorgplicht Welzijn, Gezondheid Integriteit	Afblijfplicht Diversiteit, Vrijheid Autonomie
Typen	Gehouden en gevangenen dieren	Wilde dieren

Daarnaast noemde Keulartz vijf ethische dilemma's die kunnen bestaan bij keuzes over natuurbeleid. Deze dilemma's komen voort uit de verschillende ethische stromingen die bestaan. Zo bestaan er spanningen tussen claims van verschillende generaties, tussen utilistische en deontologische benaderingen in dierethiek, tussen egalitaire en hiërarchische vormen van biocentrisme en tussen individualisme en holisme. En natuurlijk bestaat er altijd een spanning tussen ecologie en economie, welke vaak het meest zichtbaar is.

Werksessies over keuzedilemma's rond natuur

Filosofisch gesprek over natuur

Het filosofisch gesprek werd geleid door dr. Connie Aarsbergen en bestond uit twee onderdelen, een gesprek over grondhoudingen en over de casus.

Het gesprek startte met het onderwerp filosofische grondhoudingen. Juist de wijze waarop mensen naar de wereld om zich heen kijken, kan bepalend zijn voor de voorkeuren die zij hebben en de keuzes die zij maken. Het doel van dit onderdeel was dat de deelnemers inzicht verschaffen over hun eigen grondhouding. Aan de hand van een aantal thema's leidde Connie Aarsbergen de deelnemers door verschillende visies en perspectieven op de wereld. Zo ging ze na of ze een positief of een negatief mensbeeld hebben. Dat wil zeggen; gaan zij er van uit dat mensen in principe goed of kwaad zijn? En hangt dit samen met religieuze of juist seculiere ideeën? Een ander thema was het morele universum. Rond de visies op het morele universum zijn er twee uitersten. Enerzijds is de overtuiging van een niet-harmonieus moreel universum waarin erkend wordt dat waarden – die goed zijn op zichzelf - met elkaar in bepaalde situaties kunnen conflicteren. Aan de andere kant wordt er geloofd dat op een hoger niveau de – ogenschijnlijke conflicterende waarden en belangen – wel met elkaar in overeenstemming gebracht kunnen worden.

Tijdens het gesprek bleek al snel dat de deelnemers zeer geïnteresseerd waren in waardepluralisme. Zij herkenden in hun dagelijkse praktijk een hoeveelheid aan verschillende waarden en normen. Juist bij keuzes over natuurbeleid zijn tegenwoordig veel actoren betrokken, die veelal verschillende perspectieven hebben en vanuit andere waarden en normen denken. De botsingen waartoe dit leidt kunnen niet altijd op een eenvoudige manier worden opgelost. In het filosofische gesprek werd het centrale thema: hoe om te gaan met de realiteit van waardepluralisme? De antwoorden op deze vraag waren een weerspiegeling van de verschillende grondhoudingen, specifiek het thema 'het morele universum'. Eén van de deelnemers opperde de oplossing om niks te doen. Haar ervaring was dat het conflict zichzelf kan oplossen. Als de verschillende visies gewoon naast elkaar bestaan en er geen bewuste poging wordt ondernomen om conflicten op te lossen, dan lossen de conflicten vaak zichzelf op. Een premisse voor deze oplossing is dat het morele universum harmonisch is. De oplossing om niks te doen, leidde tot veel discussie in de groep. De discussie kreeg vorm aan de hand van de casus agrarisch natuurbeheer. Dit onderwerp was al aangesneden bij de gespreksronde en was toen al zeer controversieel. In Overijssel en Drenthe, twee buurprovincies, bestaan verschillen in de visie op agrarisch natuurbeheer. Ook zijn zeer verschillende paden bewandeld om tot natuurbeleid te komen. Het gesprek ging over hoe deze verschillen konden ontstaan. Het Groenmanifest dat in Drenthe ontstaan is, is hoeksteen van het natuurbeleid geworden. De maatschappelijke partijen hebben elkaar kunnen vinden in deze overeenkomst. In Overijssel hebben dezelfde spelers (zij het andere personen) rond de tafel gezeten en konden, tot dusver, geen overeenkomst bereiken. Het gesprek werd op dat moment voornamelijk gevoerd door deelnemers die betrokken waren bij het samenwerkingsproces in Drenthe en deelnemers betrokken bij het samenwerkingsproces in Overijssel. Al pratende over de keuzes die gemaakt werden en de wijze waarop het proces verliep, probeerden zij samen te achterhalen waar het verschil lag. De deelnemers voelden aan dat diepere waarden hieraan ten grondslag lagen, maar het gesprek duurde niet lang genoeg om deze te achterhalen.

Ontwerpatelier

In de workshop van John Lonsdale staken de deelnemers de handen uit de mouwen. Er werd niet gepraat of overlegd, er werd ontworpen. Workshopleider John Lonsdale opende dan ook meteen met het voorlezen van de opdracht. Hij schetste een situatie waarin 500 woningen gerealiseerd moeten worden in de Gemeente Ommen, waarbij de nadruk moest komen te liggen op het leven in/met de natuur. Daarnaast bestaat er in dit gebied een opgave voor natuurontwikkeling, waardoor er ook enkele richtlijnen rondom te realiseren natuurdoeltypen bestonden.

De deelnemers van de workshop werden verdeeld in twee groepen, de rol als provincie en de rol als bewoners. In eerste instantie kozen de deelnemers veelal voor de groep die zij al kenden, of waartoe zij in het dagelijks leven behoren. Maar, om juist nieuwe inzichten te krijgen, werden de deelnemers net wat anders ingedeeld.

De eerste stap van het ontwerp is kijken naar het verleden. Bij de workshop waren kaarten van het Vechtdal aanwezig uit het heden, maar ook uit begin 1900 en halverwege 1800. Aan de hand van de kaarten is de historie van het gebied goed zichtbaar. In het ontwerp moesten deelnemers nagaan welke onderdelen van het landschap zij willen behouden of benadrukken, en welke elementen minder van belang zijn. De keuzes in het ontwerp worden geleid door de vraag "wat mag wel en wat mag niet in dit gebied, gelet op de historie van het landschap?".

Tijdens het ontwerpen van de nieuwe wijk in Ommen kwamen de deelnemers tot een aantal inzichten. Deze inzichten hebben vooral te maken met keuzes en verplichtingen. Het is een keuze om bepaalde historie in een gebied te behouden. Het is een keuze om bepaalde historie te laten vergaan. Maar ook, keuzes zijn niet zonder gevolgen, er zit een prijs aan iedere keuze. En naast keuzes bestaan er ook verplichtingen in een ontwerpproces. Zo zijn in de wijk in Ommen bepaalde keuzes niet te maken omdat hier een EHS-gebied ligt.

Het middel van het gezamenlijk ontwerpen met meerdere aanwezige organisaties / disciplines lijkt een goed instrument te zijn om waarden en tegenstellingen helder te krijgen in de eerste fasen van een gebiedsontwikkeling.

Samenwerkingsprocessen

Onder leiding van Ruimte voor de Vecht-programmaleider Herbert Bos hebben de deelnemers zich verdiept in de dynamiek van keuzes over natuur, landschap, landbouw en recreatie in de uitvoering van beleid. De casus werd gevormd door een deelgebied in een bocht van de Overijsselse Vecht waar de provincie Overijssel een boerderij met enkele bijbehorende landerijen heeft aangekocht. Een deel daarvan is al enige jaren in landbouwkundig beheer gericht op het versterken van natuurwaarden, een ander deel is vruchtbare oude enkgrond. Voor de uitvoering van het beleid moet worden bepaald wat de toekomstige functie wordt van de landerijen en van de vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen en woning. De opgave van een duurzame (houdbare) oplossing van het beheer van natuurgebieden, andere gronden met natuurwaarden en bijbehorende gebouwen typeert de dilemma's van het huidige natuurbeleid.

De deelnemers hebben zich verplaatst in drie verschillende rollen: van recreatieondernemer, agrariër resp. natuurbeheerder. Vanuit de rol van recreatieondernemers bleek al snel de vanzelfsprekende neiging om te denken aan mogelijkheden voor bezoekers, zoals attracties en een pontje over de Vecht. Vanuit de rol van agrariërs leek het juist voor de hand te liggen om de vruchtbare grond te behouden voor de landbouw. Vanuit de natuurbescherming bleek er een grote vanzelfsprekendheid in de wens om het areaal grond te vergroten dat gericht beheerd wordt met het oog op natuurwaarden.

Opvallend is dat vanuit elk perspectief de keuze wordt gemaakt om naar een groter gebied dan het aangegeven deelgebied te kijken, om tot oplossingen

voor een toekomstvast beheer te komen. Daardoor kwamen de kansen in beeld voor de agrariërs in de buurt, voor de aan de overzijde van de Vecht gelegen camping en voor toegankelijkheid voor bezoekers of ruimte voor attracties. Daarbij bleek de opgave van beheer vanuit elk perspectief tot ideeën te leiden over de organisatievorm van het uitvoeringsarrangement. Voorbeelden zijn de exploitatie van een attractie of zorghotelfunctie in de vrijkomende gebouwen door in de buurt al actieve recreatieondernemers, of de heroprichting van marke-organisatie om agrariërs een gezamenlijk gebruik van vrijkomende landbouwgrond (de enkgrond) mogelijk te maken. Een laatste opvallende overeenkomst bleek de onderkenning van de betekenis van het gebied voor mensen die op zoek zijn naar rust, inspiratie, bezinning, spiritualiteit en zelfs filosofie. Daarbij werd gerefereerd aan de specifieke historie van de regio, die aantrekkingskracht heeft gehad voor grootheden als Thomas à Kempis en Geert Groote. Ogenscheinlijk op enige afstand van doelen van natuurbescherming en opgaven van natuurbeleid, wordt in dit verbrede perspectief juist de kans gezien voor toekomstvaste oplossingen voor beheer en gebruik van delen van de regio.

Plenaire terugkoppeling

Na de workshops werd de dag afgesloten met een plenaire terugkoppeling. In deze afsluiting was er ten eerste ruimte voor deelnemers en leiders van de workshops om de opgedane inzichten – zoals hierboven ook beschreven – te delen met de gehele groep. Daarnaast kwam één van de leden van de provinciale staten van Overijssel aan het woord. Zij benadrukte dat ook in Overijssel hard wordt gewerkt aan een samenwerkingsverband zoals het Groenmanifest in Drenthe. Anders dan leek tijdens de loop van de middag, zijn er al verregaande stappen genomen in de richting van een manifest. De middag werd afgesloten door Godelieve Wijffels.

---

¹ Vertaald in het Nederlands: 'eerbied voor het leven'.